

Секція: Соціальні комунікації

Сорокіна Ганна Василівна

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри управління соціальними комунікаціями

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕОРІЇ «СПІРАЛІ МОВЧАННЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

Питання дослідження українського медіапростору наразі постає особливо гостро та актуально. Засоби масової комунікації подають інформацію, що є важливою для суспільства, водночас вони ж завдають напрям громадської думки, корегуючи її стан. Будь який медіа продукт є по суті сконструйованою реальністю, що відображає не реальний світ, а певні уявлення про нього. Посилення цього процесу відбувається завдяки глобалізації та діджиталізації сучасних медіа, коли саме он-лайн видання, блоги, соціальні мережі стають основними джерелами отримання інформації та вплив яких усе частіше стає предметом дослідження українських науковців. Одним із аспектів такого впливу є формування громадської думки, яка набуває у інформаційному просторі ідеологічного забарвлення та транслює певні суспільні цінності.

Однією з цікавих теорії сутності впливу мас-медіа є теорія «спіралі мовчання» німецької дослідниці Е. Ноель-Нойманн, в рамках якої досліджуються наслідки зворотньої реакції споживачів інформації. Аналіз цієї концепції представлено в працях В. Іванова [5], Г. Почепцова [10], Я. Петрової [8], Л. Балущької [1], Н. Голубевої [2], А. Штельмашенко [12]. Безпосередньо проєктують теорію на український соціум журналісти Т. Єрескова [4], О. Піддубний [9], О. Фомін [11].

Мета нашого дослідження – охарактеризувати погляди українських науковців на теорію спіралі мовчання та виокремити особливості її проявів в українському інтернет-просторі.

Уперше праця Елізабет Ноель-Нойманн «Спіраль мовчання» була опублікована 1980 року та майже одразу піддана критиці за неточності у термінології, неврахованість індивідуальних чинників і соціальних умов, недостатню базу емпіричних досліджень. Незважаючи на це ця теорія вважається однією з фундаментальних у розумінні соціальної комунікації та впливу медіа на громадську думку. Її суть полягає у тому, що засоби масової комунікації можуть маніпулювати громадською думкою за рахунок надання слова меншості замість більшості [7]. Вона окреслює декілька важливих тез:

1. Людина не хоче опинитися в ізоляції, вона або стане на бік більшості або просто замовкне.
2. Мас-медіа корегує картинку реальної диференціації, роблячи більшість меншістю, змушує її замовкнути.
3. Рушійна причина – кожний намагається бути із переможцем, теж вважатися переможцем.

Л.Дроздик розглядає теорію у політичному розрізі: феномен має 2 зовнішні прояви – це «зрушення останньої хвилини» (зміна власної думки в останній момент на користь громадської) та «ефект однієї упряжки» (індивід видає себе за прихильника переможця, хоча голосував інакше) [3]. У цьому ж ракурсі Л. Балущька та Н.Голубєва розглядають взаємодію громадської думки та політичного режиму, повністю спираючись на думку Е. Ноель-Нойманн.

Г. Почепцов і В. Іванов підтримують теорію німецької дослідниці. Останній наголошує на особливій актуальності спіралі мовчання під час передвиборних кампаній: «Оприлюднення даних може призвести до масового голосування за лідера саме тих виборців, які не визначились у

своїх симпатіях. Індивіди, які вважають, що їхню думку не поділяє більшість членів соціальної групи, схильні до того, щоб не висловлювати її» [5, с. 67].

Я. Петрова після емпіричних досліджень політичного дискурсу звертає увагу: «Враховуючи складність політичного процесу в Україні, наявність історичних, геокультурних та ідеологічних кліважів-розколів та відсутність політичної гомології в рамках всієї країни, доходимо висновку, що, якщо ефект «спіралі мовчання» й відтворюється у вітчизняній електоральній практиці, то, безперечно, у обмеженому вигляді та не знаходить свого вирішального характеру» [8, с. 113].

Російський дослідник А. Лукашевич також наголошує на сходженні нанівець універсальності теорії в пострадянському інтернет-просторі через анонімність у певних соціальних мережах, відсутність будь-якої інформації про користувача: спілкування є віртуальним, що відрізняється від реального зниженням соціального тиску на індивіда, дії частково невідслідковані, тому рух опору громадській думці може розвиватися [6].

Характерна ознака сучасної масової комунікації – майже обов'язкова наявність фідбеку (зворотнього зв'язку) на всі телепрограми, друковані видання, книги, музичні твори, кіно тощо. Український користувач має таку можливість, оскільки має доступ до соціальних мереж, форумів, блогів, через які проходять потужні потоки інформації. Нами було проведено опитування серед 150 людей віком від 12 до 45 років, яке може вважатися пілотним, метою якого було виявити чи існує спіраль мовчання в інтернет-просторі та у якій формі. Дані дослідження показали, що переважні теми, які цікавлять користувачів мережі є: творчі (31%), суспільні/правозахисні (20%), політичні (19%), особисті (17%), економічні (7%), спортивні (5%). 77% опитаних респондентів стверджують, що соціальні мережі та Google видають інформацію переважно схожу на історію їхніх переглядів, що підтверджує нову дієву політику Google

(використання файлів cookie, тобто статистики відвідуваних сайтів), згідно з якою користувач отримує відфільтровану за тематикою інформацію та рекламу. З одного боку, система добирає для окремого індивіда відомості, що його цікавлять, не навантажує «зайвим», тим самим закріплюючи поняття важливих, актуальних, потрібних тем; з іншого боку, система не розрізняє поглядів на певну тему, які можуть різнитися, що викликає суперечки в інтернеті. Думку підтверджують 74% опитаних, що часто зустрічають інформацію в інтернеті, яка суперечить їхнім поглядам. Саме це – передумова виникнення спіралі мовчання. Одночасно 74% стверджують, що відчують себе спокійно, пишучи коментарі та знаючи, що їхня думка не збігається з думкою більшості і може бути осуджена. Переважна більшість опитаних (83%) зазначають, що не бояться сперечатись в інтернеті і не уникають суперечок. Однак цікаво, що 50% почуваються вільніше та впевненіше он-лайн, 54% вважають себе пасивними інтернет-користувачами, а 79% взагалі ніяк не демонструють у коментарях, що інформація, яка трапляється у стрічці, суперечить їхнім поглядам. Отримані результати засвідчують високий потенціал виникнення та функціонування спіралі мовчання навіть у достатньо анонімному та вільному інтернет-просторі.

Тож слід зазначити, що навіть натраплення на суперечливі судження, зазвичай не змушує людей висловлювати свою думку. Хоча активні користувачі, що звикли залишати дописи, не бояться сперечатися в Інтернеті, не уникають конфліктних ситуацій і не бояться осудження більшості. Такий результат здебільшого зумовлений психологічними факторами: відсутністю зорового та тактильного контакту, можливістю не відповідати на зворотній коментар або виграти час, щоб обдумати відповідь, знайти аргументацію, – це зробило сучасну особистість в Інтернеті більш упевненою у собі, трансльованій думці, що сприймається

як власна. Також потрібно враховувати історичні, ідеологічні, особисті, технічні та культурні важелі.

Таким чином дані дослідження демонструють, що український інтернет-простір так само як і традиційні медіа, створює підґрунтя для спіралі мовчання, дає ілюзію свободи. Незважаючи на те, що інтернет-комунікація має більш вільний зміст, але індивіди здебільшого не висловлюють свою думку, ігнорують та замовчують її, а потім пригнічують, врешті-решт, погоджуючись з думкою більшості. Саме це може бути шляхом до маніпулювання свідомістю користувачів. Тому перспективним для подальшого дослідження є виявлення шляхів та методів маніпуляції в рамках теорії спіралі мовчання у сучасному українському соціумі.

Література

1. Балущка Л. Громадська думка і політичний режим / Л. Балущка // Науковий вісник Ужгородського університету. 2014. С. 5-8.
2. Голубєва Н. В. Застосування моделей соціальних комунікацій у міжнародних відносинах / Н. В. Голубєва. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2009-1/doc/05.pdf>.
3. Дроздик Л. А. Актуальні тренди соціальної реклами в комплексі політичних ситуацій / Л. А. Дроздик // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2016. №2. С. 101-105.
4. Єрескова Т. В. Спіраль мовчання: чи можна довіряти нинішній суспільній думці? / Т. В. Єрескова URL: https://uisgda.com/ua/spral_movchannya-_chi_mozhna_dovryati_ninshnj_susplnj_dumc.html
5. Іванов В. Основні теорії масової комунікації та журналістики: навчальний посібник / В. Іванов. Київ: Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.

6. Лукашевич Д. А. Применимость теории «спирали молчания» к сети Интернет и новым медиа / Д. А. Лукашевич // Вестник НГУ. Серия: История, филология. 2013. С. 61–66.
7. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение: Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман. Москва: ФАИР, 1996. 351 с.
8. Петрова Я. В. Рейтинговий казус партії «Свобода» на парламентських виборах 2012 р. / Я. В. Петрова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2013. №1053. С. 113-118.
9. Піддубний О. Теорія спіралі мовчання в медіа та в політиці / О. Піддубний. URL: <http://piddubny.com/teoriia-spirali-movchannia-v-media-ta-v-politytsi>.
10. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. Киев: «Ваклер», 2001. 626 с.
11. Фомін О. Як українське суспільство потрапляє в спіраль мовчання / О. Фомін. URL: <https://ua.112.ua/profiles/oleksandr-fomin-2449.html>